

УДК: 37.034

Фасолько Т.С.

РОЗВИВАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена викладу сучасних підходів до проблеми формування дитячої особистості в дошкільному віці. Обґрунтовується необхідність гуманізації процесу виховання дітей дошкільного віку, врахування законів психічного розвитку у формуванні особистості.

Ключові слова: становлення особистості, особистісне самовизначення, гуманізація процесу виховання, освітня технологія.

Головним науковим положенням, на якому базується процес оновлення змісту дошкільної освіти України ХХІ ст., є визнання пріоритету розвитку особистості дитини, цінності й сенсу її буття. Ця ідея декларується сучасними нормативними та програмовими документами у галузі дошкільної освіти – Законом України «Про дошкільну освіту», Концепцією розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр., Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Серед основних напрямків розвитку дошкільної освіти у відповідній Концепції визначено: сприяння формуванню особистісної зрілості дитини, презентованої базовими якостями, оптимальною для віку моделлю провідної діяльності та основними формами її активності; відмову від жорсткої регламентації буття дошкільника та педагогічної діяльності вихователя; надання суб'єктам освітнього процесу права на відповідальне самовизначення. Тому сьогодні актуальним є широке коло питань, які стосується стратегії організації життя дитини дошкільного віку у товаристві однолітків, де буде забезпечено право кожного на власний саморозвиток, розкриття потенційних здібностей у різних видах діяльності. Очевидною є потреба докорінної зміни ставлення педагога до своєї професійної діяльності, вибір ним ефективних, найбільш оптимальних технологій співпраці з дитиною, які ґрунтуються, перш за все, на врахуванні психологічних особливостей розвитку дошкільника. Сьогодні серед практиків поширеною є думка стосовно надмірної «психологізації» освітньої діяльності у дошкільному навчальному закладі. Однак беззаперечним є той факт, що діяльність, співзвучна закономірностям психічного та особистісного зростання дитини, дає набагато кращий результат, відкриваючи вже у дитячі роки перспективу майбутнього життя, формуючи ті базові якості особистості, які забезпечать дитині належний рівень розвитку різних складових особистісної компетенції, сформулюють уявлення про себе, свій внутрішній світ, себе у світі.

У сучасних наукових дослідженнях науковців І.Беха, О.Кононко, С.Ладивір, Т.Піроженко, Т.Поніманської та ін. зазначається, що становлення особистості в дошкільному віці не можна класифікувати як винятково ззовні керований процес, оскільки це суперечить суті розвитку особистості як саморуху. Провідну роль відіграє власний саморозвиток дитини. Тому об'єктивно виникає потреба у новому типі педагогічного мислення, нових способах організації педагогічної взаємодії з дитиною. Реалізація виховного потенціалу освітнього процесу передбачає стимулювання творчої пізнавальної діяльності вихованців і педагога, виховання базових особистісних якостей.

Як зазначають психологи та педагоги, очікування суспільства пов'язані сьогодні насамперед з формуванням життєздатної, гнучкої, свідомої, творчої людини. Починати вирішення цих проблем потрібно з дошкільного дитинства, оскільки саме в цей віковий період закладається фундамент оптимістичного світобачення, формуються уявлення дитини про свої права та обов'язки, засвоюються моральні правила і норми, розвивається довольна поведінка [1, с. 5]. Вченими та педагогами-практиками розробляються та апробуються нові освітні технології, співзвучні сучасним тенденціям у розвитку дошкільної освіти. Вони потребують більш детального вивчення та впровадження у педагогічну практику.

Мета статті – проаналізувати сучасні особистісно орієнтовані педагогічні технології та їх використання у процесі формування базових якостей особистості у дитини дошкільного віку.

Сьогодні актуальними проблемами дошкільної освіти визначає відродження найвищих духовних та моральних цінностей. Як засвідчує педагогічна практика, навчально-дисциплінарна педагогіка орієнтує дитину на зовнішні орієнтири та санкції у проявах власної поведінки. Результатом таких впливів є ззовні відповідна моральним нормам поведінка дитини. Однак внутрішні мотиви цих проявів далеко не завжди є гуманними. Нині акценти виховних впливів все більше зміщуються на вирішення актуальної потреби гуманізації життя суспільства.

Мета особистісно орієнтованої моделі дошкільної освіти – гармонійно та всебічно розвинена, життєво компетентна (у вікових межах) дитина, здатна ціннісно ставитися до природи, предметного світу, людей, що її оточують, та до самої себе; результат – свідомо, здатна до елементарних форм відповідального самовизначення особа, з адекватним віковим базисом особистісної культури [1, с. 3]. Тому, головна мета національної дошкільної освіти сьогодні – створити сприятливі умови для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, яка як інтегральна характеристика особистості уособлює цілісний підхід до дошкільника, його розвитку, виховання та навчання.

Сьогодні психологічна наука орієнтує дошкільну освіту саме на стимулювання активності дитини у власному самстворенні. Автори Базового компоненту дошкільної освіти та Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» пропагують новий, ціннісний підхід до дитини-дошкільника як свідомої особистості, компетентної у різних сферах власного життя. Програма акцентує увагу педагога на необхідності виховувати дошкільника як свідому особистість. Свідомо ставитися до життя, подій, явищ, людей означає робити їх предметом своїх думок, переживань, намірів, мрій. Тобто, опрацьовувати їх своєю свідомістю, внутрішнім життям. Свідомий дошкільник – дитина зацікавлена, небайдужа, яка хоче діяти зі «знанням справи», базуючись на власному досвіді. У 5-6 років вона хоче чітко розуміти мету, мотиви, способи діяльності, здатна робити елементарне судження щодо результатів своїх дій.

Свідомо дитина життєздатна, впевнена в собі, оптимістична, орієнтована на досягнення успіху, здатна радше до внутрішньої, ніж до зовнішньої дисципліни, вимоглива до тих, хто оточує.

Згідно з Базовою програмою, пріоритетом педагогічної діяльності має стати екологія особистості дошкільника. Особистісно орієнтований підхід передбачає «олюднення», гуманізацію процесів виховання та навчання, підпорядкування їх інтересам дитини, орієнтування на розкриття та розвиток її природних сутнісних сил. Важливо знати не лише те, чому він поводить себе добре чи погано, а й те, що спричиняє таку поведінку, яким цінностям дитина надає перевагу, від яких відмовляється і чому.

Основними показниками розвитку особистості дошкільника є елементарні форми самовизначення: уміння бути самим собою, прагнення реалізувати свої природні здібності, намагання знайти домірне місце серед інших, налагодити гармонійні відносини з іншими, приймати самостійні рішення, визначати пріоритети, покладати на себе відповідальність за когось/щось, чинити опір несприятливим впливам, відстоювати власну гідність [1].

Традиційно моральне виховання дошкільників здійснювалось шляхом ознайомлення з моральними нормами та правилами. Сучасна педагогічна наука заперечує нормативність з позиції формування адаптивних форм активності, які сприяють успішному пристосуванню, вихованню виконавця, утворенню стандартизованих форм свідомості та поведінки [7]. Використання готових зразків (правил, приписів, алгоритмів дій) знижує самостійність і пізнавальну активність дітей, які поступово звикають до відтворювальної активності, яка гарантує їм звичний і бажаний успіх без докладання значних власних зусиль. Проте встановлено, що справжня активність виявляється не тільки і не стільки в адаптації дошкільника до виховних і навчальних впливів, скільки в їх самостійному перетворенні на основі індивідуального досвіду, в умінні виявляти вибіркоче ставлення до цінностей, змісту знань, характеру їх використання [1; 3].

Суспільні цінності, навіть найвищого ґатунку, не можна нав'язати дошкільникові – їх треба узгодити з його індивідуальним досвідом, цінностями, змістом внутрішнього життя. Самостійна активність дошкільника відіграє в цьому процесі важливу роль, адже особистістю називають соціальну істоту, здатну (у вікових межах) до відповідального самовизначення.

Дошкільне дитинство характеризується саме тим, що життєвий досвід формується на основі засвоєння загальноприйнятих норм та правил співжиття з іншими. Одним з важливих новоутворень дошкільного віку є елементарний образ світу, дитячий світогляд. Якщо своєчасно не формувати світобачення малюка, не впливати на його змістові характеристики, не пропонувати прийнятні і зрозумілі малюкові ціннісні орієнтири, йому буде важко визначатися в житті, знаходити своє домірне місце. Така дитина невпевнена в собі, поводить себе некомпетентно, виявляється нежиттєздатною. Тому, очевидно, потребує нових підходів, пошуку ефективних та оптимальних методів та прийомів організації процесу ознайомлення дошкільників з моральними нормами, а не повне заперечення цієї ідеї.

Становлення особистості в дошкільному віці є процесом саморозкриття дитини. Особистістю називають дитину, яка вміє відповідально самовизначитися, зрозуміло, в межах вікових можливостей. Відповідальність засвідчує готовність дошкільника виконувати складні соціально значущі завдання: ініціювати відмову від гри на користь важливої для інших праці, не ухилятися від розв'язання проблем, не полишати розпочатих справу, а доводити її до кінця, дотримуватись правилдоцільної поведінки, керуватись здоровим глуздом. Дитина диференціює права та обов'язки свої та інших; усвідомлює значущість власної діяльності та поведінки для рідних і близьких, намагається дотримуватись свого слова, поводитись правдиво, прагне бути чесним перед своїм сумлінням, бере на себе обов'язки за когось/щось, гідно їх виконує, усвідомлює їх виконання, усвідомлює їх цінність. Невиконання моральних обов'язків перед іншими викликає почуття провини, дискомфорт, продукує муки совісті. Дитина навчається відповідати за свої дії, вчинки, вибори, рішення, їх наслідки для оточення. В неї починає формуватися совість як внутрішня етична інстанція, вона навчається поводитись відповідно до моральних норм не лише тоді, коли контролює дорослий. Зароджується відповідальність як базова якість особистості, важливий морально-етичний регулятор міжлюдських стосунків, стимулятор активної діяльності, запорука продуктивного життя [1, с.270].

Становлення дошкільника як суб'єкта життєдіяльності розглядається в контексті ідеї гуманізації, пов'язане з модернізацією змісту першої ланки освіти, оновленням цілей та принципів її організації. Нові технології організації життя дитини в дошкільному закладі орієнтовані на відстежування вихователем процесу реалізації особистісного потенціалу кожної окремої дитини, формування в кожного міцного фундаменту загальнолюдських здібностей на рівні вікових закономірностей та індивідуальних можливостей особистості [5].

Через поняття «гуманізація» утверджують головне завдання виховної системи сім'ї та дитячого садка: послідовну орієнтацію на особистість дитини, на формування її індивідуальності, творчих можливостей, духовних потреб та інтересів, реальних оптимістичних життєвих планів, готовність свідомо вибирати ці плани, здатність відповідно до гуманістичних традицій соціального досвіду будувати навколишній світ і себе. Отже, гуманізація виховної системи означає, що в структурі її цілей перевагу має формування людини гуманної, духовної, внутрішньо орієнтованої особистості, яка може розпізнати «добро» і «зло» й оцінити з цих позицій свої вчинки та дії [6].

Досліджуючи проблему гуманної поведінки дошкільників, Т.Поніманська зазначає, що сьогодні вона є однією із найбільш актуальних проблем морального виховання. Зростає значення самостійного регулювання поведінки людини на основі гуманістичних цінностей. Адже, насправді моральною є людина свідомо гуманна, яка інакше не може діяти, незалежно від того, буде чи не буде винагороджений її вчинок. Звички гуманної поведінки формуються з дитинства, передусім у взаєминах з дорослими та однолітками. Формування ціннісних орієнтацій розглядається автором як прилучення дитини до загальнолюдських цінностей у процесі розвитку та виховання. Найкращий спосіб передачі дітям норм гуманної поведінки – створення сприятливої соціальної ситуації розвитку. Важливим чинником

формування гармонійних взаємин дитини і дорослого є зміст спілкування. Це вимагає від вихователя гуманістичного світогляду, опанування відповідних педагогічних технологій, творчого підходу до дітей, урахування їх індивідуальних особливостей [7].

Особистісно орієнтовані освітні технології та їх використання у практиці роботи дошкільного навчального закладу забезпечують можливість реалізації означених вище проблем. Їх цінність ґрунтується на оптимальному врахуванні вікових психологічних можливостей дитини дошкільного віку та механізмів розвитку особистості. Більш детально розглянемо деякі із них.

Технологія психолого-педагогічного проектування взаємодії дорослого з дитиною (Технологія П³) розглядає спосіб здійснення освітньої діяльності на основі раціонального поділу на процедури та операції з їх подальшою координацією та вибором оптимальних засобів та методів виконання. Це керований процес із проєктованим результатом. Ця технологія органічно пов'язана із змістом державних стандартів дошкільної освіти. На етапі впровадження у педагогічну практику ця технологія отримала назву «Радість розвитку» – радість розвитку всіх учасників освітнього процесу – дітей, батьків, педагогів, фахівців управління дошкільною освітою.

Технологія психолого-педагогічного проектування спрямована на створення умов повноцінного життя та життєдіяльності дитини. Її головне гасло – «У злагоді й радощах шукати добрі справи». Технологія П³ насичена традиціями ігрової культури, створює розвивальне середовище, завдяки якому дитина пізнає довкілля, розуміє цілісність світу й усвідомлює себе в ньому, розвиваючись як свідомо істота. Як зазначають автори цієї технології (Т.Піроженко, С.Ладивір), значення та роль психолого-педагогічного проектування виховного процесу зумовлене тим, що воно слугує єдиною ланкою між теорією та практикою виховання. Ця технологія базується на трьох основних позиціях:

1. Прийняти кожну дитину такою, якою вона є і полюбити її.
2. Підтримати кожного вихованця в труднощах адаптації і розвитку. Допомогти відчути себе предметом зацікавленості та симпатії. Дати змогу пізнати насолоду спільної радості й прикрас, співзвучності та співпереживання.
3. Пізнати сильні та слабкі сторони кожного вихованця, базуючись на знаннях про їх вікові та індивідуальні особливості.

Ця технологія дає дитині змогу стати суб'єктом (активним учасником) навчально-виховного процесу, а отже, і власного розвитку; сприяє створенню таких психолого-педагогічних умов, за яких спокійна, розкомплектована дитина прагне в чомусь виявити себе з кращого боку; враховує дитячі інтереси і потреби, їх досвід та рівень знань, умінь та навичок у різних видах діяльності.

Пропонована технологія містить цілий спектр орієнтованих форм взаємодії з дітьми: дослідницький фартух, стіл довідок, скринька сюрпризів (чи відкриттів), «спільнота допитливих», крісло оповідача (казкаря), піраміда запитань, тренінги з розвитку навичок, гра в парах «зашифруй – відгадай», приємний сюрприз, «детектив», доручення на завтра, умисні помилки вихователя, зміна статусу вихователя на роль дитини та ін. Послідовно впроваджуючи етапи технології психолого-педагогічного проектування, педагог має можливість залучити дитину до самостворення, саморозвитку своєї особистості [6].

Технологія особистісно орієнтованої дошкільної освіти дітей трьох-п'яти років за програмою «Крок за кроком» розглядає особистісний підхід як методологічний інструментарій, який здатний забезпечити дитині гармонійний розвиток в умовах чинної освітньої системи. Особистісно орієнтована освіта передбачає співпрацю, яке не лише зовні, а й за внутрішнім змістом передбачає взаємодію, саморозвиток суб'єктів навчального процесу. Особистісно орієнтоване навчання – це таке навчання, центром якого є особистість дитини, її самобутність, самоцінність: суб'єктний досвід кожного спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти (І.Якиманська). Ця технологія все більш активно впроваджується і у дошкільну практику.

Розглядаючи технологічний аспект проблеми виховання людяності у дошкільників, Т.Поніманська зазначає, що особливістю формування гуманістичної спрямованості особистості є те, що цей процес не можна обмежувати якимись певними формами

освітньо-виховної роботи, місцем в режимі дня, тривалістю в часі. Дитина здобуває соціальний досвід постійно, а вихователь має постійно насичувати його відповідним змістом. Майстерність вихователя і полягає в умінні доцільно й адекватно апелювати до почуттів і досвіду дітей, тактовно й делікатно обговорювати з ними питання, що їх хвилюють, ненав'язливо й точно допомагати в ціннісному освоєнні світу людей.

У технологіях виховання людяності дитина є водночас об'єктом і метою виховання та суб'єктом соціально-морального розвитку. Дошкільника слід учити розуміти стан іншої людини, поважати її почуття, рахуватися з її інтересами. Зв'язок моральних категорій має виступати зримо, бути зрозумілим дошкільникові, інакше актуальною є небезпека морального формалізму. Автор пропонує використовувати ситуації збагачення соціально-емоційного досвіду дітей. Вони відображають певну життєву проблему, яку дитина могла б осмислити на основі власного досвіду. Серед них вербальні моральні ситуації, ігрові та практичні (поведінкові) ситуації, бесіди з досвіду: пізнавального (молодший дошкільний вік) та особистісного (старший дошкільний вік) змісту, розповіді вихователя про своє дитинство, казкові ігрові технології, психотехнології, ігрові вправи, вправи-драматизації.

Поряд із традиційними прийомами ознайомлення зі світом людей (екскурсії, цікаві зустрічі, етичні бесіди, заняття з ознайомлення з довкіллям, спостереження, ігри соціальної тематики, читання художньої літератури тощо), автор пропонує залучати дітей до складання родовідного дерева, розглядання родинних фотографій, ознайомлення з документами, листами, родинними реліквіями. Ефективними також є уроки Добра та Краси, що проводяться за оповіданнями та казками з «Хрестоматії з етики» Василя Сухомлинського, етичними казками [7].

Заслуговують більш широкого використання у процесі формування особистості дошкільника методи педагогічного стимулювання морального вибору дитини, мотивом якого є пізнана і засвоєна цінність іншої людини, прагнення безкорисливо дбати про її потреби, інтереси, яке одночасно є спонукую, стимулом і критерієм оцінки вчинку. Широко використовується у практиці «Метод виховних ситуацій» (І.Бех, С.Карпенчук, В.Кузьменко), який пропонує використовувати виховні та проблемні моральні ситуації як основу морального вибору особистості [2, с. 124].

Стаття не претендує на повне висвітлення проблеми використання особистісно орієнтованих освітніх технологій у формуванні особистості дошкільника. Розглянуто лише теоретичні аспекти означеної проблеми, яка є вкрай актуальною в умовах сьогодення. Існує нагальна потреба як подальшої розробки, так і впровадження пропонованих науковцями освітніх, особистісно орієнтованих технологій, прогресивних зарубіжних технологій розвитку особистості.

Список використаних джерел

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / [наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко]. – 2-ге вид., випр. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання / І. Д. Бех . – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
3. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посібник / [наук. ред. О. Л. Кононко]. – К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
4. Кононко О. «Я у світі» : нова світоглядна позиція / О. Кононко // Дошкільне виховання. – 2009. – № 1. – С. 5–9.
5. Ладивір С. Перші уроки добра / С. Ладивір // Дошкільне виховання. – 2008. – № 12. – С. 5-7.
6. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку / Т.Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.
7. Поніманська Т. Виховання людяності: технологічний аспект / Т.Поніманська // Дошкільне виховання. – 2008. – № 4. – С. 3-5.

The article is devoted to committing the up-to-date approaches to the problem of forming children personality at preschool age. The necessity of humanization of the process of upbringing preschool age children is justified.

Key words: *formation personality, personality self-identification, humanization of the process of upbringing.*